

ΜΕΓΑΛΗ
ΟΡΘΟΔΟΞΗ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ
ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΤΟΜΟΣ 11
Λάζαρος - Νικολαΐδης

κατά την περίοδο από της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως του 1453, αλλά από τον 12^ο αι. και εξής. Ανεξάρτητα από τη διαφοροποίηση αυτή, πρέπει να σημειωθεί ότι ο πόθος για την απελευθέρωση του Γένους από τον οθωμανικό ζυγό αποτελούσε έναν επιπρόσθετο παράγοντα, που χαρακτήριζε γενικά τους νεομάρτυρες, δημιουργώντας έτσι μία ιδιαιτερότητα σε σχέση με τους μάρτυρες της αρχαίας Εκκλησίας. Ο αριθμός των νεομαρτύρων παραμένει απροσδιόριστος, εξαιτίας του πλήθους που προσήλθε πρόθυμα στο μαρτύριο αλλά και λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που προκαλούσε η οθωμανική κυριαρχία και η κατ' επέκταση απώλεια άμεσων και έμμεσων γραπτών πηγών. Ο Καισάριος Δαπόντες παρατηρεί ότι οι νεομάρτυρες «είναι υπέρ τούς χιλίους και περισσότεροι». Ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Νεκτάριος γράφει ότι «οὐκ ἔστι πόλις καὶ τόπος ὅπη τῶν Ὀρθοδόξων ἡμῶν οὐ προχέονται ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τὰ αἵματα». Ο Ευγένιος Βούλγαρις, μετά την απαρίθμηση των γνωστών νεομαρτύρων, σημειώνει ότι «οὔτοι δὴ μερὶς βραχεῖά τις τοῦ τῶν νεοφανῶν Ἀγίων κλήρου δείγματος ἔνεκεν...». Στο *Νέον Μαρτυρολόγιον* ο Νικόδημος Αγιορείτης αναφέρει 94 επώνυμους νεομάρτυρες. Ο Κωνσταντίνος Σάθας παραθέτει κατάλογο με 101 ονόματα, χωρίς όμως να είναι πλήρης. Ο Χρυσόστομος Παπαδόπουλος απαριθμεί 126 νεομάρτυρες και ο Ιωάννης Περαντώνης καταγράφει 162 ονόματα.

Οι νεομάρτυρες διακρίνονται σε τέσσερις ομάδες: Στην πρώτη ανήκουν οι μουσουλμάνοι, οι οποίοι μαρτύρησαν επειδή ασπάσθηκαν τον χριστιανισμό. Στη δεύτερη ομάδα εντάσσονται όσοι μαρτύρησαν με αφορμή κάποια πολιτική εξέγερση ή αμφισβήτηση της οθωμανικής κυριαρχίας. Η τρίτη απαρτίζεται από χριστιανούς, που διακατέχονταν από έντονο πόθο να μαρτυρήσουν για την αγάπη του Χριστού. Αυτοί προκαλούσαν τους Οθωμανούς και στη συνέχεια καταδικάζονταν σε μαρτυρικό θάνατο. Τέλος, η τέταρτη ομάδα αποτελείται από χριστιανούς που αλλαξοπίστησαν και στη συνέχεια μετανόησαν για την πράξη τους και ομολόγησαν πίστη εν Χριστώ. Οι ιδέες των νεομαρτύρων κινήθηκαν μεταξύ τριών βασικών αντιλήψεων: α) του πόθου για το μαρτύριο, β) του φόβου της κόλασης, εξαιτίας μιας πιθανής προσχώρησης στον ισλαμισμό, και γ)

της έντονης επιθυμίας να κηρύξουν τον Χριστό ως νικητή του θανάτου και του κακού, κάτι που αυτόματα θα συνεπέφερε την άμεση απόρριψη του ισλάμ. Ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης θεωρεί ότι οι νεομάρτυρες είναι «τῆς ἀσεβείας τῶν Ἀγαρνῶν ἡ κατάργησις», «γενναία

Ο θεϊός χορός των αγίων νεομαρτύρων, φορητή εικόνα (1942), έργο του αγίου γέροντα Σωφρονίου του Έσσεξ, ιερά μονή Αγίου Παύλου, Άγιον Όρος (πηγή: Μωυσής Αγιορείτης, Οι Άγιοι του Αγίου Όρους, 2008)

παράταξις, ή πλάνην καταβαλοῦσα Ἀγαρνῶν ἀνδρικόως». Με τον τρόπο αυτό αναγνωρίζει τη συμμετοχή τους «στην υπονόμευση των θεμελίων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας», αφού η συνολική στάση τους υπήρξε βαθιά επαναστατική και αντισυμβατική και οδήγησε «στην εσωτερική διάβρωση του κράτους» των Οθωμανών. Οι αλείπτες (πνευματικοί-γέροντες) συνέβαλαν σημαντικά στην επιστροφή όσων είχαν προσχωρήσει στον ισλαμισμό. Αυτοί βρισκόταν, κυρίως, στα αγιορείτικα μοναστήρια, όπου οι «εκπαισθέντες της πίστεως» κατέφευγαν για να μετανοήσουν και να εισαχθούν στην πνευματική ζωή. Είναι απαραίτητο να επισημανθεί το γεγονός ότι καμμία εκκλησιαστική διάταξη δεν επέβαλε σε αυτούς μετά την επιστροφή τους να επιζητήσουν την εξιλέωση μέσω του μαρτυρίου. Αντίθετα, επρόκειτο για προσωπική επιλογή να ομολογήσουν δημόσια την πίστη τους ως αντιστάθμισμα της προηγούμενης αποστασίας τους. Μετά την ολοκλήρωση της πνευματικής προετοιμασίας, με την άδεια του πνευματικού τους, έδιναν την ομολογία της πίστης, που συνήθως κατέληγε στο μαρτύριο. Επρόκειτο για μία ενουνειδίτη ενέργεια, η

οποία αποτελούσε αντιστάθμισμα στην πράξη του εξισλαμισμού. Οι αλείπτες προετοιμάζαν την ομολογία πίστης των νεομαρτύρων, αναδεικνύοντας τον εκκλησιαστικό χώρο σε εστία αδιάλειπτης αντίστασης. Οι ίδιοι φρόντιζαν για την κυκλοφορία των συναξαρίων των νεομαρτύρων και τη λειτουργική τιμή αυτών, αμέσως μετά το μαρτύριό τους έστω και προ της σχετικής εκκλησιαστικής έγκρισης (όπως υποστήριξε ο άγιος Αθανάσιος ο Πάριος). Η ομολογία τους αποσκοπούσε τόσο στην έμπρακτη απόρριψη του κατακτητή όσο και στην άμεση επιβεβαίωση της υπεροχής της χριστιανικής Ορθόδοξης πίστης τους. Επομένως, η άρνηση προσχώρησης στο ισλάμ και το μαρτύριό τους αποτελούσε επαναστατική πράξη έναντι της εξουσίας των Οθωμανών. Σε αντίθεση με τους άλλους επαναστάτες, οι οποίοι πολέμησαν με τα όπλα, οι νεομάρτυρες ειρηνικά, με υπομονή, καρτερία και αυτοκυριαρχία, εξευτέλιζαν τους Οθωμανούς και αρνούσαν να υπακούσουν στις εντολές τους. ΑΘ.Κ.

Βιβλιογραφία:

Μακάριος Νοταράς - Αθανάσιος Πάριος -Νικηφόρος Χίος, *Νέον Λεημονάριον* περιέχον μαρτύρια παλαιά και νέα και βίους Οσίων..., Βενετία 1819. Παπαδόπουλος, Χρ., *Οι Νεομάρτυρες*, Αθήναι 1922. *Νέον Χιακόν Λεημονάριον*, περιέχον μαρτύρια παλαιά και νέα και βίους Οσίων..., Αθήνα 1930. Φυτράκης, Α., «Οι ήρωες της χριστιανικής πίστεως κατά τους χρόνους της τουρκικής δουλείας», *Ορθόδοξος Επιστοασία* 2 (1956) 28-29, 35-36. *ΘΗΕ* 9 (1966) 403-404. Περαντώνης, Ιω., «Τα αίτια και αι αφορμαί του μαρτυρίου των Νεομαρτύρων», *Θεολογία* 42 (1971) 129-138. Αναστασίου, Ιω., «Σχεδιάγραμμα περί των Νεομαρτύρων», «Μνήμη 1821», στο *Αφιέρωμα εις την εθνικὴν παλιγγενεσίαν ἐπὶ τῇ 150ῇ ἐπετείῳ*, Θεσσαλονίκη 1971. *ΑΝ*, 3τ. Κρικιώνης, Χρ., «Κληρικοί Νεομάρτυρες-Εθνομάρτυρες», στα *Πρακτικά του Θεολογικού Συνεδρίου της Ι.Μ. Θεσσαλονίκης εἰς τιμὴν καὶ μνήμην των Νεομαρτύρων* (1986), Θεσσαλονίκη 1988, σ. 241-310. Θεοχαρίδης, Ιω. - Λουλές, Δ., «Οι Νεομάρτυρες στην ελληνική ιστορία (1453-1821)», *Δωδώνη* 17 (1988) 135-149. Τσάμης, Δ., «Η θεληματική προσέλευση στο μαρτύριο αγιορειτών Νεομαρτύρων», στα *Πρακτικά του Θεολογικού Συνεδρίου...*, ό.π., σ. 343-353. Αναστασίου, Ιω., «Εισαγωγικά για τη μελέτη των Νεομαρτύρων», στα *Πρακτικά του Θεολογικού Συνεδρίου...*, ό.π. Παπαδόπουλος, Στ., *Οι Νεομάρτυρες και το δούλον Γένος*, Αθήνα 1991. Νικόδημος Αγιορείτης, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, Αθήνα 1993. Κρικιώνης, Χρ., «Ομολογιακός -Χριστοκεντρικός χαρακτήρας των μαρτύριων των Νεομαρτύρων», στο *Τημπικό αφιέρωμα εις τον Σεβασμιότατον Μητροπολίτην Υδρας Επιστόν και Αγιῶν Ιερόθεον*, Υδρα 1997, σ. 473-488. Γλαβίνας, Απ., *Οι Νεομάρτυρες της Τουρκοκρατίας*, Κατερίνη 1997. Πισοάκης, Κ., «Νομικά ζητήματα από τον βίο και την άθληση των Νεομαρτύρων», στον τόμο *Ο Νεομάρτυς Θεόδωρος ο Βυζάντιος Πολιούχος Μυτιλήνης*. Πρακτικά του Επιστημονικού Συνεδρίου της Ι.Μ. Μυτιλήνης (1998), Μυτιλήνη 2000, σ. 93-118. Σοφιάνης, Δ., «Εξισλαμισμοί, Κρυπτοχριστιανισμοί και Νεομάρτυρες», στον τόμο *Ο Νεομάρτυς Θεόδωρος ο Βυζάντιος...*, ό.π., σ. 121-134. Αλέξανδρος, μητρ. Μαντινείας και

Κυνουρίας, «Νεομάρτυρες-Εθνομάρτυρες», στον τόμο *Χριστιανική Μακεδονία ο εθνομάρτυς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ιωσήφ*. Πρακτικά του Επιστημονικού Συμποσίου (1995), Θεσσαλονίκη 2002. Ζαχαριάδου Ελ., «Βίο νεότερων αγίων: Η επαγρύπνηση για το ποίμνιο», στο *Οι ήρωες της ορθόδοξης Εκκλησίας. Οι νέοι άγιοι*, 8^{ος}-16^{ος} αιώνας, Αθήνα 2004, σ. 215-225. Κρικιώνης, Χρ., «Τα κυριότερα γνωρίσματα των Νεομαρτύρων», στον τόμο *Κωνσταντίνος ο Υδραίος. Νεομάρτυρες προάγγελοι της αναστάσεως του Γένους*. Πρακτικά Διεθνή Ορθόδοξου Επιστημονικού Συνεδρίου (2000), Υδρα 2007, σ. 47-76. Ψευτογάς, Β., *Νεομαρτυρολογικά Μελετήματα*, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 2008. Κονταλι, Αθ., *Η συμμετοχή του ελληνορθόδοξου κλήρου στα επαναστατικά κινήματα της Τουρκοκρατίας (1453-1821)*, Αθήνα 2011.

Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Ι. Βίος.

Γεννήθηκε το 1134, στην περιοχή των Λευκάρων της Κύπρου. Οι γονείς του Αθανάσιος και Ευδοξία, απέκτησαν οκτώ παιδιά. Η μητέρα του σε ώριμη ηλικία έγινε μοναχή και ο αδελφός του Ιωάννης χρημάτισε ηγούμενος της μονής Κουτσουβένδης. Δεν είναι σαφές, αν η φτωχή, αγροτική οικογένειά του ήταν ιδιαίτερα ευσεβής εξαρχής, ή ακολούθησε αργότερα το παράδειγμα του αγίου Νεοφύτου. Ο νεαρός Νεόφυτος εργαζόταν μέχρι τα δεκαοκτώ του ως αμπελουργός, βοηθώντας την πατρική οικογένειά του. Καίτοι αναλφάβητος, είχε έντονους υπαρξιακούς προβληματισμούς, γύρω από τη ματαιότητα των εγκόσμιων αγαθών και το ευμετάβλητο του ανθρώπινου βίου. Οι γονείς του, αγνοώντας τις μυχίες σκέψεις του Νεοφύτου, επτά μήνες πριν από τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας του, τον εμπήστευσαν και άρχισαν να ετοιμάζουν πυρετωδώς τον γάμο του. Ο Νεόφυτος, όμως, είχε ήδη πάρει την απόφαση να ζήσει βίο ασκητικό και μοναχικό. Λίγο πριν από τη γαμήλια τελετή, δραπετεύει στη μονή του Ιερού Χρυσοστόμου, στο όρος Κουτσουβένδης, ελπίζοντας ότι εκεί δεν θα τον αναζητήσουν. Κατά την άφιξή του στη μονή, άκουσε τυχαία ένα απόσπασμα από τη *Γένεση*, από το οποίο συγκράτησε το «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς» και το «εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι ἦσαν κατὰ λίαν». Παρά το γεγονός ότι του δημιουργήθηκαν απορίες από το πρωτόγνωρο γι' αυτόν άκουσμα, κράτησε μυστική την έκπληξή του και αποφάσισε να μάθει τα ιερά γράμματα. Γονείς και φίλοι, σύσσωμη η μικρή κοινωνία του χωριού του, τον αναζητούσαν σε όλο το νησί. Μετά από δύο μήνες, τον βρήκαν και τον ανάγκασαν να επιστρέψει στην πατρική οικία. Οι γονείς του όμως δεν μπόρεσαν να κάμψουν την απόφασή του να γίνει μοναχός και εν τέλει επέισθησαν

να ματαιώσουν τον γάμο. Ο Νεόφυτος επιστρέφει στη μονή Κουτσουβένδη, όπου εκάρη μοναχός από τον ηγούμενο Μάξιμο και ακολούθησε «ένωρις τὴν "θείαν καὶ εὐθεϊαν ὁδὸν" τῆς μοναχικῆς ζωῆς καὶ τελειότητος» (1152). Ο ηγούμενος τού ανέθεσε στην αρχή το διακόνημα της αμπελοργίας, το οποίο υπηρέτησε επί πέντε ἔτη. Κατόπιν, και για δύο ἔτη, διακονούσε το μοναστήρι ως παρεκκλησιάρχης. Καθόλη τη διάρκεια αυτής της επατείας, μελετούσε με ζήλο τα ιερά γράμματα. Σε σύντομο χρονικό διάστημα αποστήθισε ολόκληρο τον Ψαλτήρα, γεγονός που μαρτυρεί μεγάλη φιλοπονία και ασυνήθιστη μνημονική ικανότητα. Κατά τον ὄγδοο χρόνο της παραμονῆς του στη μονή της Μετανοίας του, ὁμολογεί στον ηγούμενο της μονῆς πατέρα Ευφρόσυνο τον πόθο του για βίο «ἐρημικὸ» καὶ «ἥσυχιο». Ο ηγούμενος δεν του δίδει ἀμέσως την ευλογία για ἀναχώρηση και ο Νεόφυτος βυθίζεται σε μια βασανιστική περίοδο ἀναμονῆς. Ὅταν πλέον η ηλικία του ἔφθασε στο 24^ο ἔτος, ἐπανέλαβε το αἰτήμα του, ὁμως και αυτή τη φορά δεν βρήκε ἀναπόκριση. Τότε, μηχανεύθηκε ἕναν ἄλλο τρόπο για να φύγει ἀπὸ το μοναστήρι. Ζήτησε και πήρε ευλογία για να πραγματοποιήσει ἕνα προσκυνηματικό ταξίδι στους Ἁγίους Τόπους, με την κρυφὴ ἐλπίδα να γίνει ὑποτακτικός σε κάποιον πουχαστὴ ἐρημίτη. Η περιπλάνησή του διήρκεσε αρκετοὺς μῆνες, ἀλλὰ δεν μπόρεσε να βρει κάποιον πουχαστικό κατάλυμα. Ἐνα ὄραμα τον βγάζει ἀπὸ το ἀδιέξοδο. Λαμβάνει θεία πληροφορία ὅτι πρέπει να μεταβῆ «μὴ ἐν τῇ αὐτῇ ἐρήμῳ ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ τόπῳ, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ βασιλεὺς, φησί, καταβήσεται καὶ ἔκεισε τυπώσει ψωμίον». Επιστρέφει στη μονή της Μετανοίας του και ἀπειταί να ἀσκητῆσει ἀπομονωμένος στους πρόποδες του ὄρους Κουτσουβένδη. Στην ἀρνηση των πατέρων της μονῆς, ἀντιδρά αὐτὴ τη φορά ἄμεσα. Εγκαταλείπει το μοναστήρι και μεταβαίνει στο λιμάνι της Πάφου για να περάσει ἀπέναντι στο ὄρος Λάτρος της Μικρᾶς Ἀσίας, με την ἐλπίδα να συναντήσει ἐκεῖ κάποιον ἐρημίτη που θα τον δεχόταν για ὑποτακτικό του. Στην Πάφο συλλαμβάνεται ἀπὸ τους φύλακες του λιμανιού, ὡς ὑπόπτος φυγῆς και ἐγκλείεται σε φυλακή. Οι δεσμώτες τού ἀφαιροῦν τα δύο μοναδικὰ του νομίματα που προόριζε για τα ναῦλα του. Με τη μεσολάβηση κάποιων ἐυλαβῶν ἀνθρώπων, ἀποφυλακίζεται,

και συνεχίζει την περιπλάνησή του στο νησί της Κύπρου. Η ἐναγώνιος ἀναζητησιὴ του λαμβάνει τέλος ὅταν βρῆσκει ἕνα σπήλαιο πίσω ἀπὸ το Μελισσόβουνο, ἐπτά μίλια ἀπὸ το λιμάνι της Πάφου, το οποίο περιγράφει ὡς «βραχυτάτον», «ἐρημικόν» καὶ «ἐράσιμον». Ἦταν ἕνας γκρεμὸς, με μια πολὺ μικρὴ ἐρημη σπηλιά, καταφύγιο διάφορων πτηνῶν. Εκεί ἐγκαταστάθηκε στις 24 Ἰουνίου του 1159. Συνέχιζε να ἐρευνᾶ την περιοχή μέχρι τον Σεπτέμβριο, για να διαπιστώσει τον βαθμὸ πουχίας και

ἀπὸ την ἐγκλείστρα του, ἀπέκτησε ἀπὸ εὐσεβεῖς ἐπισκόπους της, το βιβλίο της *Γενέσεως*, την ἐρμηνεία εἰς τὴν Εξαήμερο του Βασιλείου και του Χρυσοστόμου και ἕνα κομμάτι Τίμιου Ἐύλου. Περί τα τέλη του 1166 ἢ τις ἀρχές του 1167 ἔλαβε χώρα και η πολυπόθητη τυπικὴ ἀναγνώριση της ἐγκλειστικῆς του πολιτείας, η λεγόμενη κάθειρξη, ἀπὸ την προϊσταμένη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, τον Βασίλειο Κίνναμο, μετὰ την ἀνάρρηση του τελευταίου στον ἐπισκοπικὸ θρόνο της Πάφου (1166).

Ο ἅγιος Νεόφυτος, τοιχογραφία ἀπὸ την Ἐγκλείστρα (περ. 1193)

ἀπομονώσεως που μπόρουσε να του προσφέρει. Στη συνέχεια ἄρχισε να λαξεύει το σπήλαιο, να το διευρύνει εσωτερικά και να κατεδαφίζει τα ἐπικίνδυνα σημεῖα του. Οι ἐργασίες του ὁλοκληρώθηκαν τον Σεπτέμβριο του 1160, κατὰ την ἐορτὴ της Ὑψώσεως του Τιμίου Σταυροῦ. Τότε ἔλαβε ὀριστικὴ ἀπόφαση να περιορισθεῖ στην κτήση αὐτοῦ του σπηλαίου, ἐγκαταλείποντας τη ζωὴ του κοινοβίου και ἐπιλέγοντας ἀμετάκλητα τον ἐγκλειστικό βίο. Ἐνῶ η ἀπόφαση του ἐγκλεισμοῦ ἐλήφθη το 1159 και η κατασκευὴ της ἐγκλείστρας του εἶχε ἤδη ἀποπερατωθεῖ το 1160, ο Νεόφυτος ἀποφεύγει στην *Τυπικὴ Διαθήκη* του, την οποία συνέγραψε λίγα ἔτη ἀργότερα, να ἀναφέρει ρητῶς και με σαφήνεια τον ἐγκλεισμό του στο σπήλαιο ὡς ἐπίσημη κάθειρξη, ἔχοντας ἐπίγνωση ὅτι δεν εἶχε ἀκόμη λάβει ἐκκλησιαστικὴ ἐπικύρωση της πράξεώς του. Διὰ της προσευχῆς, ἀναζητοῦσε τον ἀπαραίτητο πνευματικὸ ἐξοπλισμό, για να μπόρεσει να τηρήσει τον κανόνα της ἐγκλειστικῆς ζωῆς. Ἔτσι, χωρίς ο ἴδιος να βγει

Ο Βασίλειος γνώριζε και ἐκτιμοῦσε τον Νεόφυτο πριν ἀκόμη γίνει ἐπίσκοπος Πάφου. Με την ἐπισκοπικὴ ευλογία, το σπήλαιο παύει πλέον να εἶναι κοινὸς τόπος διαμονῆς και ἀποκτὰ την ἰδιότητα της Ἐγκλείστρας, τόπου ἱεροῦ υπαγόμενου στην ἐκκλησιαστικὴ και κανονικὴ δικαιοδοσία του τοπικοῦ ἱεράρχη. Ἀνάμεσα στα ποιμαντικὰ σχέδια του Κιννάμου, ὡς ἐπισκόπου Πάφου, ἦταν και η ἰδρυση μονῆς στον χώρο της Ἐγκλείστρας. Πράγματι, ο ἐγκλειστος Νεόφυτος, με τον καιρὸ πείσθηκε. Τέσσερα χρόνια μετὰ την κάθειρξή του, ἔλαβε χειροτονία πρεσβυτέρου και ἀπέκτησε ὑποτακτικός.

Το 1175 ο Βασίλειος Κίνναμος ἐπικυρώνει την πρώτη *Τυπικὴ Διαθήκη* (Τυπικὸ) της ἀδελφότητας της Ἐγκλείστρας. Την *Τυπικὴ Διαθήκη* ἐπικυρώνει και ο διάδοχος του Βασιλείου Κιννάμου, ἐπίσκοπος Βάκκος, το 1179. Η Ἐγκλείστρα ἀναπτύχθηκε σε μια οργανωμένη μοναστικὴ κοινότητα, ἐνῶ ο ηγούμενός της δεν ἐγκατέλειψε τον ἐγκλειστικό του βίο. Το καθολικὸ της μονῆς ἦταν ἀφιερωμένο

στην Ὑψωση του Τιμίου Σταυροῦ. Σε ηλικία 63 ἐτῶν ο Νεόφυτος λάξευσε την Ἄνω Ἐγκλείστρα, την οποία ὀνόμασε Νέα Σιών, και «ἐνθεν Σκοπευτήριον», για να διανύσει το ὑπόλοιπο του βίου του σε μεγαλύτερη ἀπομόνωση και να ἀφιερωθεῖ στη συγγραφὴ ψυχωφελῶν και θεολογικῶν ἔργων. Το 1214 ο Νεόφυτος ἀναθεώρησε την *Τυπικὴ Διαθήκη* του, ὡστε να ἀναποκρίνεται στα δεδομένα της ἐποχῆς. Με αὐτὴν ὀρίζει ὅτι ο ἐκάστοτε ηγούμενος θα πρέπει να παραμένει ἐγκλειστος. Ο Νεόφυτος ὡς μοναχὸς ἐμπνέεται ἀπὸ την ἀρχαία παράδοση του παχωμιανοῦ και βασιλειανοῦ κοινοβίου και προτιμᾶ την αυτοσυνητρούμενη δόμηση της ἀδελφότητας, ἐνῶ ἀποφεύγει τη γαιοκτημοσύνη, τη δουλοπαροικία, τις ἐπιχορηγήσεις, και κάθε ἐιδική, ὀικονομικὴ, κοινωνικὴ και ἐκπαιδευτικὴ δράση. Αὐτὸ δεν σημαίνει ὅτι παρέμεινε ἀποκομμένος ἀπὸ τα ἱστορικὴ σημασία γεγονότα της ἐποχῆς του, ἀπλῶς τα ἀντιμετώπιζε ὑπηρετώντας το πουχαστικό ἰδεώδες, ἐπιλέγοντας να θέσει την πνευματικὴ φωτοχυσία της προσευχῆς ἀντιμέτωπη με τη σκοτεινὴ ἐποχὴ του.

Η στάση του Νεοφύτου, ηγούμενου πλέον, της ἱερᾶς μονῆς Τιμίου Σταυροῦ, ἀπέναντι στην πολιτικὴ κατάσταση της ἐποχῆς διακρίνεται σε τρεῖς περιόδους. Η πρώτη ἀφορὰ το χρονικὸ διάστημα 1170-1185, ὁπότε η Κύπρος υπαγόταν στην κεντρικὴ αυτοκρατορικὴ ἀρχή της Κωνσταντινουπόλεως, με κάποιον μόνιμο κυβερνήτη, τον οποίον ο Νεόφυτος καλεῖ «ἡγεμόνα». Η δευτέρη περίοδος ἀφορὰ την ἐπάχρην τυραννία του Ἰσαακίου Κομνηνοῦ (1185-1191/2) και η τρίτη τη Φραγκοκρατία (1191/2 κ.ε.). Το 1176 διεξήχθη η μάχη του Μυριοκεφάλου. Ο Νεόφυτος περιγράφει τον πρωισμό του Μανουὴλ Κομνηνοῦ και δεν κρύβει τον θαυμασμό του προς τον «θεοστεφῆ» αυτοκράτορα. Ἀπὸ την ταπεινὴ και ἀπόμακρη Ἐγκλείστρα, ἐμψυχώνει τον κυπριακὸ λαὸ χρησιμοποιώντας ὡς ὄπλο τον λόγο του Θεοῦ: «Ἐντεῦθεν οὖν οἱ βουνεχεῖς μνημονεύσατε κατὰ ποῖον τρόπον "διώξεται εἷς χιλίους, καὶ δύο μετακινήσουσιν μυριάδας", καὶ πῶς πάλιν "πέντε μὲν διώξονται ἑκατόν, ἑκατόν δὲ διώξονται μυριάδας", καὶ δῶμεν δόξαν τῷ Θεῷ». Το ἐγκώμιο στον Μανουὴλ δεν υπέκρυπτε πάντως πολιτικὴ τοποθέτηση του Νεοφύτου υπὲρ των Κομνηνῶν. Σιωπᾶ παντελῶς, για τον Ἀνδρόνικο,

διάδοχο του Μανουήλ, ο οποίος με αθέμιτα μέσα, κατέληξε στη δολοφονία του νεαρού διαδόχου Αλεξίου Β', ανέβηκε στον θρόνο, επέδειξε, όμως, αντιλατινική πολιτική και πολεμήθηκε από την αριστοκρατία των γαιοκτημόνων με επικεφαλής τους ίδιους τους Κομνηνούς. Όταν ο αντίπαλός του Ανδρόνικος Ισαάκιος Κομνηνός, δισέγγονος του Μανουήλ, επιβάλλει στην Κύπρο την εξουσία του και αποσπά το νησί από την αυτοκρατορία, ο Νεόφυτος λαμβάνει θέση με κριτήριο τα δεινά της χώρας του, ερμηνεύοντάς τα ως εκ Θεού παιδαγωγίες, δηλαδή ως θεραπευτικά μέτρα κατά των αμαρτιών του λαού. Γράφει κατά το έτος 1196: «Καὶ ἡμεῖς εἰ μὴ που πολλὰ τὸν πανάγαθον ἡμῶν ἱατρὸν παρεπικράναμεν καὶ πлагίως πρὸς αὐτὸν διετέθημεν, οὐκ ἂν διετέθη καὶ αὐτὸς πρὸς ἡμᾶς πлагίως σωτηριωδῶς καταπικραίνων ἡμᾶς ἰδοὺ δώδεκα ἔτη».

Το 1187 ένα θλιβερό γεγονός συγκλονίζει τη χριστιανοσύνη. Πρόκειται για την άλωση των Ιεροσολύμων. Ο Νεόφυτος αναφέρεται στο ζήτημα με έντονη συναισθηματική φόρτιση. Το γεγονός είναι τόσο δραματικό, ώστε αποφεύγει να το αιτιολογήσει με την προσφιλή σ' αυτόν αρχή της φιλάνθρωπης αναλογίας μεταξύ αμαρτίας και παιδαγωγικής τιμωρίας του Θεού: «Καὶ ἐντεῦθεν αἱ πράξεις αἱ πονηραὶ ὑπερενίκησαν τὰς τῶν δικαίων λιτὰς καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπεσπίασαν ἀγανάκτησιν, ἥτις καὶ πάντων καθήψατο». Τη λατινοκρατία της Κύπρου, χαρακτηρίζει ως «δουλεία δεινή». Η πατριωτική αντιφραγκική στάση του Νεοφύτου υπήρξε ἐκδηλ. Στον λόγο του *Ἐγκώμιον εἰς τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρὸν* (1196), ο οποίος εκφωνήθηκε ενώπιον μεγάλου πλήθους κατά τα εγκαίνια του ναοῦ της μονῆς, αναφέρει ευθαρσῶς ότι μετά την πώση του Ισαακίου Κομνηνοῦ «ἐπράθη ἡ χώρα παρ' Ἑγγλίνου διώκτου Φράγκοις χρυσοῦ χιλιάδων λιτρῶν διακοσίων, οἳ καὶ κρατοῦσιν αὐτὴν δουλικῶς καὶ λεηλατοῦσιν ἔτερους χρόνους πέντε». Στον πανηγυρικό αυτό λόγο ο Νεόφυτος ομιλεῖ στον ὑπὸ ξένη κατοχὴ ευρισκόμενον λαό και, χρησιμοποιώντας γλώσσα θεολογική, σπλιτεύει τους δυνάστες τῆς πολυπάθης Κύπρου: «Ὁψεσθε, φησί, τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν. Ὁ δὲ θεὸς Δαβὶδ τὴν τῶν Ἰουδαίων τόλμαν προβλέπων [...] ἔφη "Ἐκυκλώσαν με κύνες πολλοί,

συναγωγή πονηρευομένων περιέσεως, ὤρυσαν χειρὰς μου καὶ πόδας μου, ἐξηπρίθησαν πάντα τὰ ὀστά μου [...] Διμερῆσαντο πάντα τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον". Ὁ συμβολισμὸς του χωρίου εἶναι σαφής, ἀλλὰ ὁ Νεόφυτος τον καθιστᾶ σαφέστερο, ὅταν στη συνέχεια εκφράζει ευθέως τὴ θλίψη του για τις αμαρτίες των Κυπρίων που οδήγησαν στην παράδοση του νησιού στα ἔθνη: «καὶ διώκουσιν ἡμᾶς οἱ μισοῦντες ἡμᾶς» και «ἔδονται" τοὺς πόνους ἡμῶν».

Ο Νεόφυτος δεν αφήνει ασχολίαστο το γεγονός της αλώσεως της Πόλεως (1204). Στο *Περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου σαφήνεια διὰ βραχέων* (post 1204) ερμηνεύοντας το Απ 17:15-17 τονίζει ότι η κυριαρχία της Πόλεως δεν δόθηκε στα ἔθνη αινωίως, ἀλλὰ «πρὸς τινα χρόνον, ἕως οὗ πληρωθῶσιν οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ, οὐδ' ἀπεφάνητο [...] ἀγανακτίας». Για τους σταυροφόρους πορθητές της Πόλεως, κατὰ τὴν ἑρμηνεία του Απ 18:1-2, ἀναφέρει ὅτι «ὡς δαίμονες καὶ ὡς ἀκάθαρτα πνεύματα ἐν αὐτῇ κατοικοῦσι· καὶ οὐκ ὡς ἀγαθοὶς», ἐνῶ στον σχολιασμό του Απ 18:4 καλεῖ τους ἐχθροὺς τῆς αμαρτίας, ὑπονοώντας τους ἐξορίστους στη Νίκαια, ὡς ἐξή: «ἐξέλθετε καὶ διαχωρίσθητε τῆς πόλεως πόρνης, ὅπως μὴ γέννησθε τῆς ἀμαρτίας αὐτῆς καὶ τῆς κακώσεως κοινωνοί».

Η στάση του Νεοφύτου ἀπέναντι στα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα της ταραχώδους εποχῆς του υπήρξε ρεαλιστική. Δεν διατρέφει χλιαρὴ ουδετερότητα ἀπέναντι στον ἀνθρώπινο πόνο ὑπὸ τὸ πρόσχημα της ἐγκλειστικῆς του πνευματικότητας. Ὅσο ἀπόμακρο κι ἀν φαίνεται τὸ ἔνθεον σκοπευτήριο, τόσο ἐκ του σύννεγγυς ὁ Έγκλειστος παρακολουθεῖ τὴ δυστυχὴ κατάσταση του λαοῦ του και προσπαθεῖ να τὴν ἀνατρέψει με δύο τρόπους, με τὴν προσευχὴ του και με τὸ θεῖο κήρυγμα. Πιστεύει ὅτι οἱ «λιτὲς» τῶν δικαίων εἶναι τὸ μόνο ἀντίβηρο στον πλεονασμὸ των αμαρτωλῶν. Πρεσβεύει ὅτι ἡ αμαρτία του λαοῦ εἶναι ἡ αἰτία των δεινῶν, που ἐπιτρέπει ὁ Θεὸς να συμβοῦν για παιδαγωγικούς, θεραπευτικούς και σωτηριολογικούς λόγους. Αὐτὴν τὴν αμαρτία σπλιτεύει στους λόγους του, προσπαθώντας να ἀνασύρει τὸν κυπριακὸ λαό ἀπὸ τὴν πνευματικὴ πτωχεία και τὸ μεσαιωνικὸ σκότος της ἀπαιδευσίας. Ὁ Νεόφυτος φλέγεται ἀπὸ ἀγάπη για τὸν λαό τῆς

Κύπρου. Δεν εἶναι μόνον ἕνας ψούχος και ἐρημικός γέροντας, ἀλλὰ οὐτὴ και ἕνας ἀπλὸς πατριώτης. Ἡ στάση του ἀπέναντι στην πολιτικὴ κατάσταση της εποχῆς του κατανοεῖται με πνευματικὰ κριτήρια. Ἦταν ὁ στοργικὸς πατέρας των χριστιανῶν Κυπρίων και ὁ ἐμψυχωτῆς ἐνὸς ἐξαθλιωμένου λαοῦ. Ἡ 12^η Ἀπριλίου 1219 εἶναι, με βάση τὴν προφορικὴ παράδοση, ἡ ἡμέρα τῆς κοιμήσεως του ἁγίου Νεοφύτου.

II. Ἡ ἀναγνώριση τῆς ἁγιότητάς του. Ἡ ἁγιότητα του Νεοφύτου, ὅσο ἐκείνος ζούσε, δεν ἔμεινε ἀπαράτηρη. Ἦδη ἀπὸ τα πρώτα χρόνια της εγκαταστάσεώς του στην Ἐγκλείστρα προσκυνητὲς προσέτρεχαν σ' αὐτὸν για να πάρουν τὴν εὐλογία του και να τὸν ἀκούσουν. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι και οἱ Λατίνοι κατακτητὲς του νησιού, λόγω του σεβασμοῦ και τῆς τιμῆς που ἀπολάμβανε ὁ Νεόφυτος, ἀπέφευγαν οποιαδήποτε ἀνάμειξη στα τῆς Ἐγκλείστρας. Ὁ Κύπριος χρονογράφος Λεόντιος Μαχαιράς, ἀναφέρει ὅτι ἐκοιμήθη στην ἱερὰ του μονῆ, ἐκεῖ ὅπου «εἶναι ὁ τάφος του» και ὅτι «βρῆτε θαύματα» (1360). Ἀλλὰ και ὁ Λατίνος χρονογράφος E. de Lusignano (1572) στην χρονογραφία του για τὴν Κύπρο ἀποκαλεῖ τὸν Νεόφυτο ἅγιο και ἐπικαλεῖται τὴ μεγάλη ἀφοσίωση του λαοῦ τῆς Κύπρου ἀλλὰ και τὸ πλῆθος των θαυμάτων που ἐπιτελεῖ. Αποδίδει τὴν ἀφιέρωση ναοῦ στο ὄνομά του στην θαυματουργία του και μας πληροφορεῖ ὅτι μπορούσε να δεῖ ἀκόμα και τότε τὸ ἅγιο σῶμα του τελείως ἀκέραιο. Ὁ Νεόφυτος Ροδινὸς ἐπίσης ἐξυμνεῖ και εὐλαβεῖται τὸν Νεόφυτο ὡς θαυματουργὸ ἅγιο τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐγκλείστρα θεωρήθηκε τόπος ἱερὸς και γι' αὐτὸ ὁ διάδοχός του ἁγίου, ἐπόμενος Ἡγούμενος τῆς μονῆς, λάζευσε ἄλλη Ἐγκλείστρα για να ασκητέψει. Το 1856 μεταφέρθηκε ὁ εορτασμὸς τῆς μνήμης του ἀπὸ τὴ 12^η Ἀπριλίου στην 24^η Ἰανουαρίου. Ἡ ἡμέρα αὐτὴ ἐπελέγη, ἀφενὸς για να μὴ συμπίπτει ὁ πανηγυρικὸς εορτασμὸς τῆς μνήμης του με τὴν κατανυκτικὴ περίοδο τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς και ἀφετέρου, διότι κατὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη, σύμφωνα με αὐτομαρτυρία του Νεοφύτου, με θαυματουργικὴ ἐνέργεια σῶθηκε ἀπὸ βέβαιο θάνατο. Ἡμέρα δευτέρης μνήμης του ἁγίου ὀρίσθηκε και ἡ 28^η Σεπτεμβρίου, ἡμερομηνία ἀνευρέσεως του τιμίου σκηνώματός του.

Ὁ τάφος του ἁγίου Νεοφύτου ἔμεινε ἀθικτός μέχρι τὴν κατάκτηση τῆς

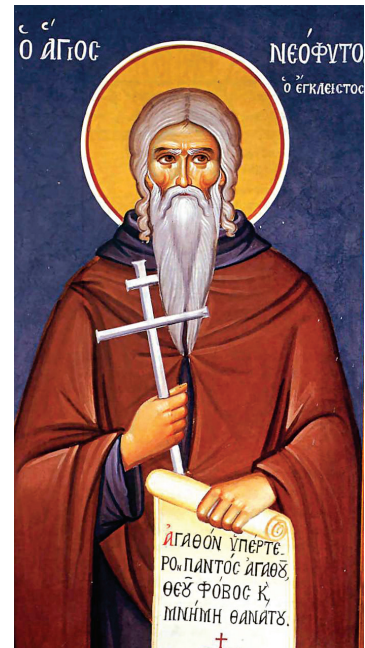
Κύπρου ἀπὸ τους Τούρκους (1571). Τότε ἀσφαλίσθηκε ὁ τάφος, προφανῶς ἀπὸ μοναχοὺς, πρὸς διάσωση του ἱεροῦ λειψάνου του ἁγίου ἀπὸ τυχόν βεβήλωση. Το μυστικὸ τὸ πήραν μαζί τους αὐτοὶ που εἶχαν κλείσει τὸν τάφο ἢ γνώριζαν περὶ αὐτοῦ. Ἐτσι, ὁ τάφος του παρέμεινε κλειστός και ἀγνώστος μέχρι τὸ 1750. Στις 22 Σεπτεμβρίου ἐκείνου του ἔτους κάποιος μοναχός, που κατὰλαβε ὅτι στο σημεῖο ἐκεῖνο κατὰ εἶχε ἐγκλεισθεῖ και ὑπέθεσε ὅτι ἦσαν χρήματα ἢ ἠσοαυρὸς, ἀνοίξε τὸν τάφο κρυφὰ τὴ νύχτα, και ἐτσι βρέθηκε τὸ ἱερὸ λείψανο του ἁγίου. Ἡ ἀνακομιδὴ των λειψάνων του ἐγίνε με ἐπίσημη τελετὴ ἀπὸ ἀνώτερους κληρικούς, που ἔστειλε πρὸς τὸν σκοπὸ αὐτὸ τὸ τότε ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Φιλόθεος, στον ναὸ τῆς Ἐγκλειστριανῆς Παναγίας μέσα στην ἱερὰ μονῆ. Ἐκεῖ φυλάσσονται μέχρι σήμερα, ἡ μὲν ἡ ἁγία κᾶρα του σε εἰδικὰ κατασκευασμένη και κεκοσμημένη ἀσημένια θήκη, τα δε λοιπὰ ἱερὰ λείψανά του σε εἰδικὸ ξύλινο κουβούκλιο.

III. Ἡ θεολογία του ἁγίου Νεοφύτου και ἡ πολυπλευρὴ συμβολὴ του. Το νεοφυτικὸ συγγραφικὸ ἔργο συγκαταλέγεται στην ευρύτερη κατηγορία τῆς Ὀρθόδοξης Πατερικῆς Γραμματείας και διακρίνεται σε ἐρμηνευτικὸ, κηρυγματικὸ και κατηχητικὸ. Ἦταν πολυγραφότατος, ἡ δε ποιότητα των συγγραμμάτων του δικαιολογεῖ τὴν τοποθέτησή του δίπλα στην ἐκλεκτὴ τριάδα των συγχρόνων του: Θεοφάνη Κεραμέως, Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης και Μιχαὴλ Ἀκομινάτου. Ἡ ἐγκλειστικὴ του πολιτεία στόχευε στην φυγὴ του ἀπὸ τὸν κόσμον, για να ἔλθει τελικῶς ὁ κόσμος σ' αὐτόν. Ὁ Νεόφυτος ἀιτιολογεῖ τὴ συγγραφικὴ του δραστηριότητα ὡς ποιμαντικὴ ἐνασχόληση. Πράγματι, ὁ παιδαγωγικὸς χαρακτήρας των συγγραμμάτων του εἶναι ἐκδηλός. Ἐκτὸς ἀπὸ τα συγγράμματά του, που ἀναφέρονται στην *Τυπικὴ του Διαθήκη*, ὁ Ι. Τοικνόπουλλος φέρει στο φως και τὴν Ἐγκύκλιο του Νεοφύτου πρὸς ὅλους τους κληρικούς τῆς Πάφου, τὴν περίοδο κατὰ τὴν ὁποία κῆρευε ἡ ἐν λόγω ἐπισκοπὴ. Σε αὐτὴν, «διὰ τῆς δοθείσης αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἐξουσίας», ὄντας τοποτηρητῆς τῆς χηρεύουσας ἐπισκοπικῆς ἐδρας, ζῆτεῖ ἀπὸ τους ἱερεῖς να ἀναγνώσουν τὴν «παρούσαν γραφὴν» στους λύοντες τὴ νηστεία τῆς Τεσσαρακοστῆς και ἐπιβάλλει ἐπισπετὴ ἀφορισμὸ στους παραβάτες. Ἡ Ἐγκύκλιος αὐτὴ μαζί με τους κανόνες τῆς

Τυπικής Διαθήκης, που αποτελούν τα αμιγώς ηθικά-κανονικά κεφάλαια του συγγραφικού του έργου, έφερε την ποθητή συμμόρφωση του λαού. Σε όλα τα υπόλοιπα έργα του η ηθική περνά μέσα από την εγκωμιαστική ομιλητική του δραστηριότητα και τις ερμηνευτικές αιογραφικές προσεγγίσεις του, ενώ η θεολογία του, αν και παρούσα σε όλο του το έργο, δίδεται συστηματικότερα στις ωριμότερες από πλευράς χρονολογίας και περιεχομένου *Κατχήσεις* του. Η προς τον λαό της Κύπρου ποιμαντική δράση του αγίου αναπτύχθηκε περισσότερο κατά τη Φραγκοκρατία. Η γνώση του Νεοφύτου για τους Λατίνους πριν από το 1191 ήταν περιορισμένη σε σχέση με τους συγγραφείς του κύριου ρεύματος της εποχής του. Η ομιλία του με τίτλο *Περί της Ιεραρχίας Χριστού και των αζύμων και του δείπνου του μυστικού* αποτελεί πολεμική κατά των αζύμων, τα οποία χαρακτηρίζει ως ιουδαϊκό έθιμο, ακολουθώντας τη θεολογική γραμμή του Μιχαήλ Κηρουλαρίου. Επίσης, στην εγκύκλιο, που ήδη αναφέραμε, διδάσκει ότι η λύση της νηστείας της Καθαρής Δευτέρας εξομοιώνει τους Ορθοδόξους με τους Φράγκους. Σε υπόμνημά του καταδικάζει την κρεωφαγία των Λατίνων κατά την εβδομάδα της Τυρινής. Το υπόμνημά του αυτό αποτελεί τμήμα ομιλίας που προοριζόταν να εκφωνηθεί την Κυριακή των Πατέρων της Α΄ Οικουμενικής συνόδου. Σ' αυτήν την ομιλία ο Νεόφυτος φαίνεται ότι γνωρίζει την πνευματολογική διαφορά Ορθοδόξων και Λατίνων, αναφέρεται και πάλι στο ζήτημα των αζύμων και σε υπάρχοντα κατάλογο 27 λατινικών κατοδοξιών. Γενικώς, θεωρούσε τη λατινική Εκκλησία ως αποοισθησία από την καθολική εκκλησιαστική κοινωνία, το δε σχίσμα σατανική συμφορά. Λύση προς άρση του προβλήματος του σχίσματος θεωρούσε ο άγιος μία νέα Οικουμενική σύνοδο. Μετά την κατάκτηση του νησιού από τους Λατίνους, ο Νεόφυτος δεν έπαψε τη θεολογική πολεμική του. Βεβαίως, δεν αποκαλεί ποτέ τους Φράγκους βαρβάρους, αλλά «λαόν θνητέο». Ωστόσο, δεν περιμένει τίποτα καλό από τους Λατίνους, ούτε καν την προστασία από το ισλάμ, αφού το 1196 σχολιάζοντας την αποτυχία του Ριχάρδου να απελευθερώσει την Ιερουσαλήμ, σημειώνει: «οὐδὲ γὰρ πύδοκπεν ἢ πρόνοια κύνας ἐξέωσαι καὶ λύκους ἀνεισάξαι».

Στον *Λόγον περὶ τὰ ἐγκαίνια τῆς Ἁγίας Ἀναστάσεως, καὶ περὶ παντὸς ἱεροῦ ἐγκαταζομένου ναοῦ*, ο οποίος συνεγράφη, κατά μία άποψη, μεταξύ των ετών 1191 και 1204, ή ορθότερα μετά το 1188, ερμηνεύοντας τα χωρία Μτ 16:18, 7:24-25 και Ψλ 86:1 και ιδίως το 1 Κορ 3:11, κάνει λόγο για την τυραννίδα κατοδοξών που αντιστρατεύονται τα έργα αγαθών, εννοώντας την πολεμική της λατινικής αρχής κατά των Ορθοδόξων. Η τυραννίδα κατοδοξών είναι, για τον Νεόφυτο, η μία εκ των δύο πυλών του Άδου που απειλούν την Καθολική Εκκλησία· η άλλη είναι ο Διάβολος. Γενικώς, ο Νεόφυτος πολεμά δέκα λατινικές πλάνες, εκ των οποίων σημαντικότερη θεωρεί την πλάνη των αζύμων. Ακολουθούν το αγένειο των Λατίνων ιερών, ο πονηρός και ασελγής βίος τους, η σατυρική σημείωση διά των πέντε δακτύλων, η κλίση του ενός γόνατου αντί των δύο στην προσευχή, η κρεωφαγία κατά την εβδομάδα της Τυροφάγου, η νηστεία του Σαββάτου, η προσκύνηση της γης, η άρνηση προσκυνήσεως των εικόνων και η περί το Άγιο Πνεύμα πλάνη τους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του Νεοφύτου περί ενώσεως των Εκκλησιών. Για τον αυστηρό ασκητή ο πόλεμος είναι προτιμότερος από την «πονηρά όμόνοια και την σατανική αγάπη». Και οι ληστές και οι «συγκλέπτες» και «συμφωνείς» και οι «συμπόρνοι αγαπώσιν αλλήλως, ών την όμόνοιαν και την αγάπην μισεί Θεός και άνθρωποι καλοί· κρείσσον γάρ σχισθῆναι καλώς ή όμοιοῦσαι κακώς». Στο ζήτημα του φθαρτού ή αφθάρτου των Τιμίων Δώρων, ο Νεόφυτος ανταποκρίνεται στο αίτημα του επισκόπου Βάκκου, ο οποίος, μετά το ταξίδι του στη Κωνσταντινούπολη, κλήθηκε από τον Πατριάρχη Γεώργιο Β΄ Ξιφιλίνο (1191-1198) να λάβει θέση σχετικά με το σχολαστικό αυτό ζήτημα, που έφερε στο προσκήνιο ο Μιχαήλ Σικιδίτης. Ο Νεόφυτος χρησιμοποιεί την ορολογία της «τεθεωμένης δεσποτικής σάρκας» και με διηγήσεις θαυμαστών περιστατικών δίδει την Ορθόδοξη άποψη με αφηπτική απλότητα, βασισμένη στο βίωμα και την εμπειρία: «τίς ἂν τολμήσειε φάναι φθαρτά τὰ θεῖα δῶρα, μέχρις ἂν εἰς τὸ στόμα εἰσέλθωσι τοῦ μεταλαβόντος αὐτά;». Και συνεχίζει καταφέροντας ένα ισχυρό πλήγμα στον σχολαστικισμό: «Ὅντως τοῦτο ἐστὶ διανοίας ἐπίπλασμα

κατοδαίμονος». Επειδή γνωρίζει ότι η λύση στο πρόβλημα δεν είναι η φιλοσοφική αναζήτηση ούτε η «τεχνολογική» (αριστοτελική) απόδειξη, αλλά η πίστη στον αποκαλυπτικό λόγο του Θεού και η ανεπιφύλακτη αποδοχή του, επιβάλλει στο δοκιμαζόμενο και πανταχόθεν βαλλόμενο ποιήμιο της Κύπρου την υποταγή στο «μυστήριο» του ευχαριστιακού μυστηρίου επικαλούμενος το Πανάγιο Πνεύμα: «Ταῦτα δὲ οὐ κατὰ τεχνολογίαν, ἀμαθὴς γὰρ καὶ ἰδιώτης ἐγώ, ἀλλ' ἐξ ὧν

Άγιος Νεόφυτος, διά χειρός Φώτη Κόντογλου

ή του παναγίου Πνεύματος απέκαλυψε χάρις θαρρών γεγράφκα πρὸς τὴν προκειμένην υπόθεσιν». Η θεολογία για τον Νεόφυτο είναι η λογική διατύπωση της υπέρλογης αληθινής ζωής: «διὰ τοῦτο λογικός ὁ ἄνθρωπος [...] ἵνα λόγῳ καὶ πράξει καὶ διανοίᾳ θεραπεύῃ τὸν κτίσαντα αὐτὸν λογικὸν καὶ τιμήσαντα· διὰ τοῦτο λογικός, ἵνα τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ πατὴρ γνώσῃ "Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ" ὡς λογικός· ἵνα μὴ ἀγνοήσῃ, ὡς ἄλογος, τὸν Λόγον ὑπὲρ λόγον γενόμενον ἄνθρωπον». Η αμαρτία δεν είναι ηθική έννοια, αλλά α-λογία: «διὰ τοῦτο ἄλογος γέγονε καὶ ἄλογος Θεῷ λογίζεται ἄνθρωπος, ὅτι Θεοῦ καὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἐπιλαθόμενος διάγει ὥσπερ ἄθνατος». Ο Νεόφυτος της νηστείας, της προσευχής, της εκ του κόσμου μονώσεως και όντας μακράν οιοωνδῆποτε ιδεολογικών ρευμάτων της θύραθεν παιδείας, λει-

τούργησε ως κωνευτήριο της κλασικής πατερικής διδασκαλίας των πρώτων οκτώ αιώνων και της νηπτικής θεολογίας της εποχής του. Το θάμβος που τον κατέλαβε στο παρθετικό του άκουσμα της Θείας Γραφής διατηρήθηκε μέσα του μέχρι το τέλος της ζωής του, επειδή η διάνοια ποτέ δεν κυριάρχησε στην καρδιά του. Όλη η ενέργεια της όψιμης μαθητείας του προερχόταν και ανάβλυζε από τη φλόγα της αγάπης για τη γνώση των θείων διδαγμάτων. Η τεράστια μνημονική του ικανότητα και ευφυΐα αξιοποίησαν και το παραμικρό ερέθισμα άμεσης ή έμμεσης γνώσεως. Ο Νεόφυτος ήταν προπάντων ασκητής. Τη ζωή του την αφιέρωσε στην προσευχή, τη νηστεία, τη μελέτη, τη συγγραφή και τη κήρυγμα. Η *Τυπική Διαθήκη* του εμπειρέχει και κάποιους υπαινιγμούς για μυστικές εμπειρίες. Ο Β. Εγγλεζάκης θεωρεί ότι στο έργο του εμφανίζεται περισσότερο ασκητής παρά μυστικός. Δεν κατανοούμε αυτήν τη στεγανοποίηση του αγιοπατερικού πνεύματος. Ο Νεόφυτος από το πρώτο του χρονολογικώς έργο διδάσκει τη μονολογιστη ευχή, την οποία δεν θεωρεί προνόμιο μόνο των μοναχών, αλλά τη συνιστά σε κάθε ευσεβή. Ο Νεόφυτος προτρέπει «κρυφιομύστως» και «μονωτάτως» «κατὰ Θεὸν πενθεῖν», κάνοντας λόγο για τις «νοητὲς θεωρίες», οι οποίες κινούν «τὸν νοῦν πρὸς κατάνυξιν». Πλήθος χωρίων, κυρίως από το ωριμότερο έργο του Νεοφύτου, τις *Κατχήσεις*, οι οποίες μάλιστα είναι διαμορφωμένες σε κεφάλαια μιας ενιαίας βίβλου κατά την προσφιλή μέθοδο των νηπτικών, επιτρέπει να εντάξουμε τον Νεόφυτο στους νηπτικούς πατέρες της εποχής του. Ο ποιμαντικός χαρακτήρας των έργων του, σε συνδυασμό με το θεολογικό τους περιεχόμενο, καθιστούν τον όσιο Νεόφυτο όχι απλώς εκκλησιαστικό συγγραφέα, αλλά Πατέρα της Εκκλησίας. Το έργο του εκδιπλώνεται ως ανταπόκριση στις πέντε κυριαρχικές ανάγκες συγγραφής των Πατέρων της Εκκλησίας, του κηρύγματος, της φανερώσεως της αλήθειας και αντικρούσεως της κατοδοξίας, της εκφράσεως θείων εμπειριών, της λατρείας και της δοξολογίας και της διατηρήσεως της μνήμης για την οικοδομή των πιστών. **Πηγές:** Άγιος Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλειστοῦ, *Συγγράμματα*, τ. Α΄, *Δέκα Λόγοι περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν*, έκδ. Ι. Στεφανίς, *Πεντηκοντακέφαλον*, έκδ. Π. Σωτηροῦδης,

Πάφος: έκδ. Ιερά Βασιλική και Σταυροπυγιάκη Μονή Αγίου Νεοφύτου 1996. Νεοφύτου Έγκλειστου, *Περί του Χριστού έντολων*, έκδ. αρχιμ. Παύλου (Βενεδίκτου) Εγγλεζάκης, Αθήνα 1998. Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Συγγράμματα*, τ. Β', *Τυπική Διαθήκη*, έκδ. Ι. Στεφανής, *Βίβλος τών Κατηχήσεων*, έκδ. Β. Κατσαρός, Πάφος: έκδ. Ιερά Βασιλική και Σταυροπυγιάκη Μονή Αγίου Νεοφύτου 1998. Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Συγγράμματα*, τ. Γ', *Πανηγυρικοί Α'*, έκδ. Ν. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη (Λόγοι 1-15), Θ. Γιάγκου (Λόγοι 16-30), Πάφος: έκδ. Ιερά Βασιλική και Σταυροπυγιάκη Μονή Αγίου Νεοφύτου 1998. Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Συγγράμματα*, τ. Δ', *Έρμηνεία τής εξαήμερου και Έρμηνεία του Ψαλτήρος και τών Ωδών*, έκδ. Θ. Δετοράκης, *Έρμηνεία του Άσματος τών Άσμάτων*, έκδ. Β. Ψευτογκάς, Πάφος: έκδ. Ιερά Βασιλική και Σταυροπυγιάκη Μονή Αγίου Νεοφύτου 2001. Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Συγγράμματα*, τ. Ε', *Έρμηνεία Κανόνων τών δώδεκα Δεσποτικών έορτών*, έκδ. Α. Σακελλαριδίου-Σωτηρούδη, *Λόγοι*, έκδ. Κ. Κωνσταντινίδης - Ν. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη - Β. Κατσαρός, *Τò βιβλίον τής θεοσημείας*, έκδ. Δ. Σοφιανός, *Επιστολές*, έκδ. Α. Καρπόζηλου, Πάφος: έκδ. Ιερά Βασιλική και Σταυροπυγιάκη Μονή Αγίου Νεοφύτου 2005. Α. Γλάρος, *Ο άγιος Νεόφυτος ό Έγκλειστος και ή Τυπική Διαθήκη του*, Αθήνα: Ηρόδοτος 2013. Α.ΓΛΑ.

Βιβλιογραφία:

Χατζηφωάννου Ι., *Ιστορία και έργα Νεοφύτου Πρεσβυτέρου Μοναχού και Έγκλειστου*, Αλεξάνδρεια 1914. Εγγλεζάκης, Βενέδικτος, «Ο όσιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και αι αρχαί της εν Κύπρω Φραγκοκρατίας», στον τόμο *Είκοσι μελέται διά την Εκκλησίαν Κύπρου (4^{ος} έως 20^{ος} αιών)*, Αθήνα 1996, σ. 229-296. Galatariotou, C., *The making of a Saint. The life, times and sanctification of Neophytos the Recluse*, Cambridge 1991. Τσιγκνιούπουλος, Ι., *Ο Βίος και η θαυμαστή προσωπικότης του Αγίου Νεοφύτου*, Λευκωσία 1951. *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Αγίου Νεόφυτος ο Έγκλειστος, Ιστορία-Θεολογία-Πολιτισμός*, [Έγκλειστριωτικά Ανάλεκτα 1], Πάφος: έκδ. Ιερά Βασιλική και Σταυροπυγιάκη Μονή Αγίου Νεοφύτου 2010. Οικονόμου, Χ., *Ο άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις* [Έγκλειστριωτικά Ανάλεκτα 2], Πάφος: έκδ. Ιερά Μονή Αγίου Νεοφύτου 2010. Γλάρος, Α., *Ο άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και η Τυπική Διαθήκη του*, Αθήνα: Ηρόδοτος 2013.

IV. Ο άγιος Νεόφυτος, Πατέρας και Διδάσκαλος της Καθολικής Εκκλησίας.

Είναι γνωστό ότι η Εκκλησία, στοιχώντας στο παύλειο κείμενο 1 Κορ 4:14-15, αποκαλεί όλους τους κληρικούς της «πατέρες». Είναι, επίσης, δεδομένο ότι η επιστήμη της Πατρολογίας, χωρίς να

παραινώνει τους κληρικούς, διαφοροποιεί τον όρο και κατατάσσει στο αντικείμενό της, θεωρώντας ως «Πατέρες» και μάλιστα «Διδασκάλους», μια ειδική ομάδα προσώπων, κυρίως κληρικών, οι οποίοι διέπρεψαν, με βάση ειδήσεις για τη ζωή και τα γραπτά κείμενά τους, μέσα στον χώρο και στην πορεία της Εκκλησίας και συνέβαλαν καθοριστικά σε θέματα και ζητήματα εκκλησιαστικά.

Μια τέτοια εκκλησιαστική και πατερική προσωπικότητα, η οποία κοσμεί την τοπική Ορθόδοξη της κατά Κύπρον Εκκλησίας αλλά και το στερέωμα της Οικουμενικής Εκκλησίας, είναι και ο άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος.

Θα αποτολμούσαμε να διατυπώναμε ότι, με όσα ισχύουν στην επιστήμη της Πατρολογίας, ουσιαστικά η Κύπρος μπορεί να καυχάται «έν Κυρίω» για δύο μέγιστες, εκκλησιαστικές και πατερικές προσωπικότητες της, αυτή του αγίου Επιφανίου Κύπρου και του αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου.

Η έγκριτη κατάταξη του αγίου Νεοφύτου στην ομάδα των Πατέρων και Οικουμενικών Διδασκάλων της Εκκλησίας μας, αποτελεί, κατ' αρχήν, έκβαση του μεγέθους της αγιωτικής ζωής του. Παρά το γεγονός ότι ο ίδιος, διανοούμενος, έλεγε προς τον εαυτό του: «...έφη κατά τόνδε τόν βίον εξαφανίσω εγώ έμαυτόν, εις τόν μέλλοντα πάντως φανεροί με ό Θεός...», εντούτοις ο Θεός τον κατέστησε γνωστό και μέγα στους εγγύς και στους μακράν. Και τούτο το γεγονός, της κατά κόσμον εξαφάνισής του, αποτέλεσε το σχήμα και τον τρόπο σύνολης της επίγης πορείας του. Ιδιαίτερα, μνημονεύει ο ίδιος ότι, όντας στη μονή του θείου Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη, «έν νυκτι και έν ημέρα παρηνώχλει με φιλήσυχος έρωσ, ός μοι παρηνώχλει και έν ταίς έξω διακονίαις έσχολακότα».

Τούτο το πνευματικό υγιές διακονικό δεδομένο συναντούμε, ως γνώρισμα της ζωής των αγίων, και ιδιαίτερα των νηπικών πατέρων, όπως, για παράδειγμα, στην αρχαία χριστιανική εποχή, του Μ. Αντωνίου, στους μέσους χρόνους, του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά και, στους νεότερους, των αγίων Σεραφείμ του Σάρωφ, του Γερόντος Ιωσήφ του Ηουαστή κ.ά. Και τούτο, ακριβώς, υπήρξε το κύριο χαρακτηριστικό της ζωής του, αφού γι' αυτό τον σκοπό λάξευσε την Έγκλειστρα και σ' αυτή διέμενε το μέγιστο διάστημα του βίου του.

Έκδηλα και εκπληκτικά είναι όσα κατα-

θέτει στην *Τυπική Διαθήκη* του, σχετικά με την πουχία: «Άπροϊτως», «άνεξόδως» δηλαδή, χωρίς να βγαίνεις από το σπίτι σου, «καθ' ήμέραν έξέρχου ώς άνθρωπος επί τόν πνευματικόν έργον σου και επί τήν έργασίαν σου έως έσπέρας τού βίου σου...». Με τον τρόπο τούτο εγκλεισμού στο κελί, ο άγιος καθορίζει και το πνευματικό πρόγραμμα, το οποίο πρώτος ο ίδιος εφάρμοσε. Και το τήρησε με άκρα ακρίβεια, αφού, εκών, καταθέτει: «Εί γάρ κάγω πολλάκις ήθέλησα κάν δέκα κόκκους βρεκτούς ύδατι δοθῆναι μοι έν τῇ δημοτελει έορτῇ τῆς Ύψώσεως τού Τιμίου Σταυρού, άλλ' ούκ έδόθησάν μοι, ούδὲ έμνήσθησάν μοι· κάγω δὲ έκρινα ότι ούκ από καταφρονήσεως γέγονε τούτο άλλ' έκ τῆς πολυοχλίαις τού λαού και διά τὸ εἶναι με άποκεκρυμμένον και μη καθορᾶσθαι ραδίως· και τούτο ούκ άπαξ συνέβη, άλλὰ και κατά διαφόρους καιρούς πανηγύρεων, καθότι ούδὲ έχρωμην τι όσα πεπαίνει τὸ πῦρ. Κάγω ταῦτα ούκ ήθελον έξειπεῖν, άλλ' όμως έξείπον αυτά πρὸς ύπομονήν έρεθίζωσ σε, άδελφέ». Το άναντες και τραχύ και απαράκλητο της άσκησής του «αναγκάζεται» να αποκαλύψει, όχι προς επίδειξη, αλλά προς ύπόδειξη και πρόκληση εγρήγορης.

Τούτο το άμετρο μέτρο της πουχαστικής του ζωής ήταν εκείνο, το οποίο ενστάλαξε σταδιακά στην καρδιά του τη θεία εμπειρία, ώστε να τιτλοποιήσει την Έγκλειστρα του, μεταξύ άλλων επωνυμιών, και «Θεοῦ σκοπευτήριον ένθεον», αλλά, και να φιλοσοφεί περί της ζωής και περί θανάτου άφοβα, καταθέτοντας: «Διαγλύψας δὲ και τάφον πρὸς τὰ ένδότερα τού σπλαιού, εἶπον τῇ φύσει· Ούδὲν πλέον τούτου καθέξεις, κάν και τού όλου κόσμου φθάσης κρατῆσαι».

Τούτο τον περιεκτικό τύπο και τρόπο άσκησής ο άγιος Νεόφυτος θεωρεί ως τον εμπρέποντα, προκειμένου να χωρήσει ο άνθρωπος στα ένδότερα της πνευματικής και θεοϊκής ζωής, που είναι η κάθαρση. Γι' αυτόν τον λόγο και δηλώνει, αναφερόμενος στο πρόσωπο του Αγίου Πνεύματος, ότι «καί διά τούτου páλιν έξίλασμαι "τοίς παραπτώμασιν", πέπεισμαι και πιστεύω καθαίρεσθαι...». Στο κεφάλαιο τούτο ο άγιος Νεόφυτος είναι απόλυτα σύστοιχος με την εμπειρία των Πατέρων της Εκκλησίας, οι οποίοι διδάσκουν ότι ο νους του ανθρώπου, και όταν λέγουν 'νους', δεν εννοούν τις νοητικές λειτουργίες, αλλά τον ορίζουν

ως «τόν σύμφυτον όφθαλμόν τῆς ψυχῆς» και σύνολης της ύπαρξης του ανθρώπου, πρέπει να υποστεί και να πάθει την κάθαρση, ώστε, με το θεοτερπές αυτό σχήμα, να δεχθεί, ως επακόλουθο, την έλλαμψη του φωτισμού και της θείας γνώσης, λέγει ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής. «Ο μέντοι τῇ θεότητι τού Πνεύματος άνακραθεις νους, ούτος ήδη τών μεγάλων έστί θεωρημάτων έποπτικός, και καθορᾶ τὰ θεία κάλλη, τοσοῦτον μέντοι, όσον ή χάρις ένδίδωσι και ή κατασκευή αὐτοῦ ύποδέχεται», διδάσκει ο Μ. Βασίλειος. Ακριβώς, και στο ίδιο μέγεθος θείων πραγμάτων κινείται και ο άγιος Νεόφυτος, όταν καταθέτει εμπειρικά, ότι «μεῖζον πάσης παρακλήσεως τὸ άξιωθῆναι κατιδέσθαι Θεόν, "ώς ιδεῖν δυνατόν". Και αλλού, páλι, αναφερόμενος στον δίκαιο Ιώβ, τον προβάλλει ως πρότυπο κακοπάθειας και θείας αμοιβής, λέγοντας: «...και πολλών θείων παρακλήσεων άξιωθείς, [μετά "τὰς νιφάδας τών πειρασμών"], μεῖζον πάντων αὐτῷ κατεφάνη τὸ άξιωθῆναι κατιδέσθαι Θεόν». Για να απολήξει εγκωμιαστικά: «Πάντα γάρ έχουσι κόρον τὰ πρόσκαιρα, έξ οὔ και άπδία τις πολλάκις πέφυκε τίκτεσθαι. Διψών γάρ τις ή πεινών ή έρών σαρκικώς, εἶτα τούτων εις κόρον μετασχών άπδός λοιπόν έχει πρὸς ταῦτα· τού δὲ θείου έρωτος οί έραστοι άπδیان ή κόρον τῆς αὐτῶν έφέσεως οὔ λαμβάνουσι».

Τούτο το θεοπρεπές σχήμα και μέτρο ζωής ο άγιος Νεόφυτος το διατυπώνει μ' ένα υπέρροχα γλαφυρό και παραστατικό τρόπο, ως εξής: «Επει δὲ ούκ έστιν θερίζειν και τρυγᾶν στάχυας και βότρυας ζωῆς τὸν μη σπειρόντα ένταῦθα πνευματικώς, δεῦτε και καλλιεργῶμεν πρώτον τὰς άρούρας ήμῶν καρδίας και έκτίλωμεν τὰς άκάνθας τών όλεθρίων παθῶν και έμπρῶσμεν πᾶσαν ὕλην πωρώσεως διά πυρός θείου πόθου, ως οί γηπόνοι τὰς άκάνθας, και τοὺς λίθους τῆς λίθης τών έντολών τού Θεοῦ βάλωμεν έξω και ρίψωμεν πόρρωθεν και τήν όδὸν τών παθῶν μέσον διαβαίνειν μη συχωρήσωμεν, άλλ' έξω ταῦτην σύραντες, άσφαλδῶσ περιφράξωμεν, μάλλον δὲ κτίσωμεν και τεῖχος στερρῶν λογισμῶν λίθων τιμίων, πυρός παθῶν άνειπίδεκτον, ἴνα και όδίτας βιωτικούς και δαίμονας κλέπτας άποτεικίξη καλῶς. Εἶτα συζεύξωμεν τὰς βουῆς τὰς δύο τὰς έκλεκτάς, ήτοι νηστείαν και προσευχήν, και δεσμεύσωμεν ταῦτας οχοῖνον άτμπτον φόβον Θεοῦ